

ugyanebben az épületben. Azon a rendezvényen Galambos Sándor tanár Petőfi kunszentmiklósi kapcsolatairól, Miklóssy János irodalomtörténész Kelemen Mórról, Hatvani Dániel újságíró a *Pusztai télen* című Petőfi-vers világról tartott előadást. Hozzájuk csatlakozott negyediként e sorok írója Bankós Károly portréjának, életútjának főlvázolásával.³²

Hagyományteremtő, hamisítatlan kultusz-rendezvénynek szánták a szervezők 1995-ben, a *Búcsú Kunszentmiklóstól* megírásának százötvenedik évfordulóján a július végi Petőfi-vacsorát és bált. A rendezvénynek sajnos mégsem lett folytatása, pedig volt közönségsikere. A Petőfi-mellszobor időközben átköltözött a városháza elől annak oldalába, egy szoborkompozíció részeként, amelyet az innen elszármazott, ma Pesten élő Dinyés László képzőművész tervezett és valósított meg. A kunszentmiklósi Petőfi-kultusz legújabb hajtását pedig ma – előzetes bejelentkezés után – bárki megtekintheti: városunkban telepedett le, s hozta magával értékekben gazdag Petőfi-gyűjteményét az egykori kunszentmiklósi diák, Fülöpszállási Székely Gábor. Magángyűjteménye a maga nemében a legnagyobb az országban. Sokat leróhatna a város a költővel szembeni adósságaiból, ha méltó helyet biztosítana ennek a gyűjteménynek, legalább a költő születésének 175. és a '48-as forradalom 160. évfordulójára, 2008-ra.

Ezzel a jövőbe reménykedő gondolattal zárul a Költő és a Város ambivalens viszonyából eredően ugyancsak ellentmondásos kunszentmiklósi Petőfi-kultusz története. Hogy milyen az összkép? Stendhal óta (is) tudjuk: a mutatott ábrázatért nem föltétlenül a tükröt kell okolnunk...

Balogh Mihály

Petőfi utolsó óráinak nyomában¹

A segesvári csatatéren 158 év után

Mi, magyarok többnyire úgy tudjuk, Petőfi Segesvárnál (Sighișoara) esett el. A fehéregyháziak ilyenkor tiltakoznak mondván: a csata Fehéregyházán (Albești) volt és Petőfi Héjjasfalva (Vinători) közelében esett el.² Persze, ez is igaz! Hát akkor járjunk utána!

Dienes András 1956-ban kapott lehetőséget arra, hogy több évtizedes kutatásainak végén rátehesse az i-re a pontot. A magyar-román akadémiai munkaközösség még az eredeti helyszínen végezhetett feltáró terepmunkáját. Akkor, amikor a színtér – a vasúti töltéstől eltekintve – szinte még ugyanolyan volt, mint a csata idején. Négy évvel később még színes (!) filmet is forgathattak itt, de ezután rövid időn belül átalakult a táj, kiegyenesítették az országút vonalát. Fehéregyháza házai egyre több területet hódítottak el. Mára pedig Segesvár ipari negyede terjeszkedik, a csatatérnek szinte a felét „benőtték” már az üzemek. Ha valaki a segesvári csatát szeretné rekonstruálni, annak a régi térképeken kell eligazodnia.

De kezdjük – térben és időben is – messzebből a dolgot! Talán Mezőberényben történt a költő életének végzetes fordulata. Petőfi családjával Aradra készült Damjanichot meglátogatni. Ám váratlanul megjelent Kiss Sándor ezredes, az idő tájt Bem hadsegéde, Egressy Gábor honvédtiszt, a régi színész-társ társaságában. Bem üzenetét közvetítették: Petőfi jönne el Erdélybe hozzá mármint Bemhez. Petőfi a dolgot megbeszélte feleségével. Másnap azután Nagyvárad felé indultak el. (1849. július 18. vagy 19.) Július 20-án érkeztek Tordára, ahol a református papi lakban, Miklós Miklós tiszteleteséknél szállt meg a csoport.

A paplak ma is áll, a utca (ma strada dr. Ion Rațiu) 44. szám alatt található. Most Nagy Albert itt a lelkész. Az épület falán két, Petőfi itt-tartózkodására emlékező tábla is van. Az utca frontján egy három alakot ábrázoló kő-dombormű föltöltött márványtáblán ez áll:

E házban szállt meg
PETŐFI SÁNDOR
1849. július 21.-én.

³² A Petőfi Emlékhelyek IV. Országos Találkozója lásd a Hírmondó című kunszentmiklósi időszaki kiadvány 1987. március 15-i különszámát; a Kávéház helyére lásd Balogh Mihály: Emléktábla – emlék nélkül? In: Redemptio 2006. 4. sz. (aug.) 14–15. old.

¹ A cikk megírását a Magyar Kollégium támogatta.

² Petőfi utolsó óráinak nyomában járva Dienes András kutatásának eredményeit vettük alapul.

Az udvar felőli falon Petőfi arcát bronz dombormű őrzi, ami fehér márványtáblára van erősítve. Ennek felirata:

– PETŐFI –
1823–1949

A tábla fölötti szürke márványtáblába az alábbi feliratot vésték:

E HÁZAT RENOVÁLTÁK
ÉS KERÍTÉSÉT KÉSZÍTETTÉK
A HÍVEK ADOMÁNYÁBÓL
1976-BAN

Petőfiék úgy döntenek, hogy csak a családfő indul Bem után. Szendrey Júlia és a kis Zoltán a lelkeséknél marad. Innentől kezdve egyetlen száguldás a költő élete, mely a halállal ér véget. Július 22-én este már Marosvásárhelyről ír levelet feleségének. Július 23-án Székelyudvarhelyen van, majd Csikszeredán keresztül, július 24-én ér Kézdivásárhelyre. Innen Bem után „rugaszkozik”, s július 25-én találkozik vele Berecken. Bem ekkor veszi hírért, hogy a honvédsereg Szászregennél vereséget szenvedett. Azonnal Marosvásárhelyre indul. Petőfi Sepsiszentgyörgyön és Székelyudvarhelyen át követi. Július 29-én már ő is Marosvásárhelyen van. Görög Károly kereskedő házában szállt meg.

Az impozáns *Görög-ház* Marosvásárhely főterén áll. Jelenleg – az elé épített orthodox templom miatt – a tér felől nem látszik. Ma házasságkötő-terem, cukrászda, cipőüzlet van benne. Közélelben áll az ún. Teleki-ház, ahol Bem volt elszállásolva.

Másnap (július 30.) kora reggel Petőfi elválik Egressytől, akire Bem más feladatot szabott. Gyalokay Lajos százados kocsján indul Bem után Sztás(Székely)keresztúrra. Jegyezzük meg Gyalokay nevét! Ő a költő utolsó óráinak egyik szemtanúja. Neki köszönhette volna Petőfi az életét! Há rá hallgatott volna... De még nem tartunk itt!

Gyalokay és Petőfi Kelemenelkén, a Simén-kúriánál állnak meg, ahol kellemes családi légkörben megebédelnek, majd folytatják útjukat. Délután érkeznek Sztáskeresztúrra. A késői ebédet Petőfi és Bem más tisztek társaságában együtt költik el a Matskási-házban, majd sétálni indulnak. A kisváros fő-utcája (piactere) tele van emberrel, a készülődő csata hírére fölbolydul a település. A neves vendégek az utcán sétálnak. A lakosok közül sokan hallottak már Petőfiről: Bemet és őt akarják látni. Bemet a Matskási-udvarházban szállásolják el, míg Petőfi a Kemény-kúriába megy Zeyk Domokos századdal.

A *Matskási-ház* már nem áll, az 1940-es évek elején bontották le. Ma, a utca szám alatt a Városi kórház áll a helyén.

A Kemény-házban idilli hangulatban telik az este. Megvacsoráznak – bivalytejes puliszkrét –, majd kimennek a kertbe, ahol padokra telepedve vidám társalgásba és nótázásba fognak.

A Kemény-házat ma – későbbi tulajdonosa, Gyárfás Domokos és fia Endre után – *Gyárfás-kúria-nak* nevezik. A Petőfi utca 34. szám alatt van. Falai között és kertjében szellemi fogyatékos gyermekek élnek. Ám a főbejárat mögötti szobát leválasztották és 2005. március 15-én Petőfi-emlékszoba nyílt meg itt. A gondozónők egyike: XY nagy lelkesedéssel és szakértelemmel meséli el Petőfi székelykeresztúri tartózkodásának eseményeit. Az épület falára 1928-ban tették fel az emléktáblát, melyen ez áll:

Ebben a házban
töltötte utolsó estéjét
PETŐFI SÁNDOR
1849. július 30-án.

Az épület sarkánál egy 200-án állított szoborkompozíció van. Bemet és Petőfit ábrázolja, háttérben a történelmi Magyarországgal. Az „őreg” védő szeretettel fogja a költő kezét. Mintha vissza akarná tartani. Kinek az alkotása, mikor állították?

A kúria háta mögött áll Petőfi híres *körtefája*. Utolsó estéjén alatta ült, talán verset is írt. Mindenesetre Kányádi Sándor négy sorosa, amely márványtáblába vésva a fa körüli kerítésre van erősítve, ezt sugallja:

Haldoklik az öreg tanú,
Petőfi vén körtefája.
Azt beszélik ő látta volt
Verset írni utoljára.
(Kányádi Sándor)

Amikor 1969-ben kerítéssel vették körül a fát és elhelyezték rajta a táblát; a fa még csak haldoklott. Azóta elpusztult. Am maradványa megvan, mellé egy fiatal körtefát ültettek. A csonk fölé 1990-ben lábakon álló tetőt húztak.

Petőfi csaknem éjfélig marad a kúriában, majd ígéretéhez híven Sztáskeresztúr központjába, a Szakáll János-féle vendéglőbe megy. Itt tisztársaival beszélgetnek, nótáznak, boroznak.

A Csekefalvi utca és a Piac tér (ma Szabadság tér) sarkán álló *Szakáll-fogadó* már nincs meg. A helyén álló – „modern” portálú, rikító zöldre festett – házban ma gyermekruha-bolt, virág- és ajándéktüzlet van. Am az utca másik oldalán álló szép házról azt mondják, hasonló lehetett a vendéglő. Itt, a téren áll Petőfi szobra, Márkos András alkotása, amit 1973. január 21-én avattak. Kevesen tudják, hogy nem ez volt az első Petőfi-szobor Keresztúron. Márkos Andrásnak egy másik szobrát – én állították fel. A művész azonban egy nappal később úgy döntött, hogy a szobrot nem engedi tovább állni, mert aránytalan. Való igaz, a fényképekből is az derül ki, hogy annak a szobornak bizony rövidke voltak a lábai... Így Márkos András másik szobrot alkotott, míg az elsőből mellszobrot csináltak, s az most a Petőfi nevét viselő iskola előtt áll.

Hajnalban (július 31.) megszólaltak a kürtök, verni kezdték a dobokat. Petőfi először szálláshelyére, a Kemény-kúriába ment, megreggelizett, elbúcsúzott a háziaktól, majd a Matskási-udvarra tért be. Itt találkozott Gyalokay Lajossal, aki ismét felajánlotta neki, hogy elviszi szekerén. Először a Sztáskeresztúr nyugati végén kijelölt gyülekezőhelyre mentek, ahol Bem megszemlélte csapatait. Hajnali fél hatkor indult a sereg a csataterre, köztük a költő is. Gyalokay kóberes (ekhós) kocsiján.

Amikor Petőfi és Gyalokay szekere megérkezett Fehéregyházára, akkor kezdődött a csata. Legalábbis akkor kezdtek el szólni az ágyuk. Itt álljunk meg egy kicsit! Ahhoz, hogy megértsük Petőfinck a harc alatti viselkedését, ejtsünk szót magáról az ütközetről, annak körülményeiről.

Bem egészen különleges módon irányította az erdélyi hadsereget. Feltűnt itt, feltűnt ott, összevont néhány alakulatot, s rárontott az ellenségre. Kormánytól, utánpótlástól elvágva, rögtönözve harcolt. Emlékezzünk: azért jött vissza Bereckből Marosvásárhelyre, mert Szászrégnél kaptak ki a mieink. Szándéka az volt, hogy az osztrákokat visszaszorítja Besztercére, majd délre fordul, hogy elfoglalja Nagyszeben. (Ezt öt nappal a segesvári vereséget követően meg is tette!) Am, mivel Lüdersz időközben benyomult Segesvárra, úgy döntött, hogy először mégis ott vív csatát. Seregével Marosvásárhelyről szinte „egy ugrással” Sztáskeresztúron termett, de még arra is volt ideje, hogy segítséget hívjon: Hétúr és Köhalom felől várt erősítést. Ezek egyike sem érkezett meg időre. Így a magyaroknak mintegy 3700 emberük, míg az osztrák-orszoknak 9100–9200 katonájuk volt. Bem nem várta meg a támadást, elébe ment annak! Ellenséges terepen, Szászöldön vállalta fel az ütközetet. (A szászok nem csatlakoztak a magyar szabadságharcához, császárhűek maradtak.) Bem Fehéregyháza nyugati határában állította fel csapatait, míg az ellenfél Segesvár keleti határában. Bem vezérkarával az úgynevezett Monostor-kert dombjáról irányította a csatát. Nem sokat teketóriázott – bízván saját magában és az ördögi módon dolgozó székely tüzekekben –, bátran elkezdte ágyúzni az oroszokat. A csata elején egy ágyúgolyó megölte Szkarjatyint, az oroszok vezérét. Csak nagy sokára – már délutánra járt – vették észre, hogy nem érkezik meg Bem utánpótlása, s így csaknem háromszoros túlerőben vannak. És akkor megindultak. A mintegy 800 kozák lovas a Livádia kukoricásában szinte elsőpri a kicsi huszárcsapatot és a gyalogságot. Ezt látva Bem és vezérkara Héjjasfalva irányába menekül. Az oroszok pedig – éppen ennek megakadályozására – északon nagyszámú lovassereggel próbálják meg bekeríteni a menekülő magyarokat. Akiknek, ha kocsin, lovon voltak, volt esélyük; a többieknek nem. Akinek sikerült kelet felé kitérni az átkaroló támadásból, az még az éjjel Sztáskeresztúrra ért; aki a csatamezőn maradt, azt lemészárolták. Nem ejtettek foglyot, bosszút álltak vezérükért. Az elesetteket kifoszthatták.

Petőfi ebben a jól kezdődő, majd fejveszett menekülésbe váltó csatában nem játszott vezető szerepet. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy természetéből adódóan lelkesítette ugyan a honvédeket, de valójában semmilyen szerepet nem játszott; tényleges feladata ugyanis nem volt, tulajdonképpen senki sem törődött vele. Azaz mégis: Bem nem engedte a harcok közelébe és egy végzetes pillanatban Gyalokay

Szobor a Gyárfás kúria kertjében

A Filagória

Az ispánkúti emlékhely

is felajánlotta a kocsiját neki. De menjünk sorjában! Lássuk csak, mit tudunk költőnk csatabéli sorsáról. Csak egy-egy villanásra látjuk. Illyés Gyula azt írja, „... mint a megszakadt filmszalag ugráló, ferde képei a hökkentő fehér üresség előtt.” Igen, valószínűleg pontos és hiteles adatunk van róla egy-egy másodperc erejéig. S „a többi, néma csend”.

Petőfit és Gyalokayt tehát akkor hagytuk el, amikor kocsijukon megérkeztek Fehéregyházára. (Reggel 7-8 óra körül.) Eppen az úgynevezett „filagóriánál”(1)*, egy, a Haller-kastélyhoz tartozó különös, falusi környezetbe nem illő, magas épületnél jártak. Meghallván az első ágyúszókat „mint a nemes harci mén, mely a rohamot jelző kürt szavára ideges lázzal röpül előre. Petőfi is a csata első jelét meghallva, üléséből izgatottan felpattant, a kocsiból búcsúzás nélkül leugrott, és sebesen előreszaladt” – tanúsodik Gyalokay.

A filagória épülete ma is megvan. Ott áll a Fehéregyház főutcáján. (Fő út, azaz strada Lunga 117. szám) Ma a rendőrség épülete. Naponta sok helybéli és turista megy el mellette és nem is tudja, hogy ez volt Petőfi életnek utolsó – egészen biztosan azonosítható – állomása. A többire csak azt mondhatjuk: nagyon valószínű.

Hamarosan újra találkoztak. Petőfi délelőtt 10 óra körül a Rogyina lejtőjén(2), az ágyúknál jelenik meg, s a csata kimenetelének esélyeit vitatja meg vele. Azután a Monostor-kertnél(3) tűnik fel a költő. Bem meglátja őt, s – állítólag – azt mondja neki: „Petőfi úr önnek itt semmi keresnivalója, menjen hátra!” S Petőfi elmegy onnan. De nem hátra, hanem a Sárpatok hídjához(4). Ez – mint később kiderül – rossz döntés volt, mert innen lehetett a legnehezebben elmenekülni.

A Monostor-kertnél ma néhány ház áll. Lakói – mint a falu többsége – románok. Valóban jó hely, innen belátni az egész csatateret.

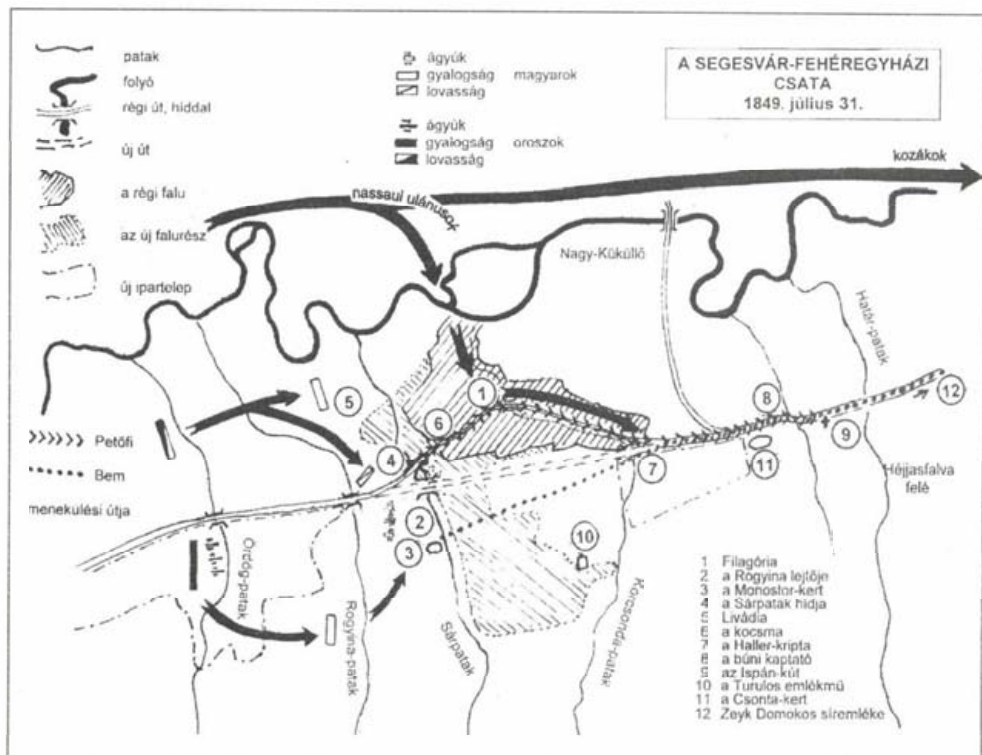
Petőfi tehát valószínűleg bement a faluba. Részben a Sárpatok hídjá közelében időzött, részben az arcvonal irányába ment(5), közben be-betért a falu kocsmájába(6). No nem inni, hanem híreket szerezni. Itt álltak meg ugyanis az első vonalból visszahúzódók és a csatába induló új erők is. Egy újabb név tűnik fel a szemtanúk között: Lengyel József. Kolozsvárott végzett szításkeresztúri sebészről (nem orvosdoktor, inkább afféle kirurgus) van szó. Lengyel érdeklődésből, saját szakállára jött ki a csatát megsemmélni, de hogy haszna is legyen, magával hozta felszerelését is, hogy segítsen, ha szükség lenne rá. Lett! A sebész kora délután 2-3 óra körül többször látja Petőfit a Sárpatok hídjánál. A költő nézte a csatát, időnként elment, majd visszatért. Lengyel József ismerte őt, de az nem elegendett szóba vele.

A Sárpatok hídját azóta korszerűsítették. Az egykori fahíd helyén ma széles, vasbetonból készült alkotmány van. A falu felé eső, déli hídfőjénél, a kerítés tövében egy faragott kőtömb van, félig betemetve. A kő az egykori, segesvári, ma Kiskunfélegyházán álló Petőfi szobor talapzatából származik.³ Vele szemben, az út túloldalán, a hídfő északi felénél látta Lengyel József Petőfit. A kocsmá épülete is megvan még (Fő út 95). Azóta átépítették, hozzá is toldottak; lakóház lett belőle. Pincéje azonban olyan, mint amilyen 160 esztendővel ezelőtt lehetett. A Suciú (korábban talán Szűcs?) családnak lakja. Ez a román család tudja, hogy házuk korábban milyen célt szolgált és igen szívélyes viszonyban van a mellette lévő házban (Fő út 97.) lakó Szabó fivérekkel (János és Zoltán). A testvérek malmot működtetnek a szemrevaló építményben. A két épület korábban közös udvarban állott, ma kerítés választja el őket egymástól. A mostani malom épületében 1849-ben a postalovak istállóit voltak.

Délután 4 óra felé járhatott az idő. Petőfi a Sárpatok hídjától nyugatra, azaz az első vonal közelében tartózkodott. Mellette mintegy 30 méterre bevágott egy orosz ágyúgolyó. A költő – aki korábban már hat csatában vett részt – nem ijedt meg; nem tágitott, csak a szemébe került földet törölgette hosszasan az ingujjával. 5 óra körül vett fordulatot a csata. A Livádia felől iszonyú lovasroham indult a magyarok ellen. Lengyel figyelmezteti Petőfit, aki csak ennyit mond erre: *Potomság*. A sebész ekkor a Monostor-kert irányába mutat, ahol Bem és kísérete már menekülőre fogta a dolgot. Petőfi ekkor ismeri fel a veszélyt, és ő is elindul. Ekkorra a hídon és környékén már teljes a zűrzavar. A magyar arcvonal felbomlott, mindenki eszeveszetten menekül. Ágyúval, szekérral csak a hídon át lehet menni. Ebben a pillanatban tűnik fel Gyalokay. Arra bízta Petőfit, hogy tartson vele, mert kocsija ott van a közelben, a

* A számok a térképen feltüntetett helyszíneket jelölik.

³ A segesvári Petőfi szobrot 1897. július 31-én (a csata 48. évfordulóján) állították fel. Trianon után 1920-ban a románok ledöntik. Budapestre kerül, ahol be akarják olvasztani. A kiskunfélegyháziak azonban megmentik, és 1923. január 1-jén (Petőfi születésének 100. évfordulóján) leplezik le újra, immár Kiskunfélegyházán.

A kocsmá, Fehéregyháza

Sárpatak töltésénél. A költő azonban úgy gondolja, hogy ebben a zűrzavarban a kocsis már bizonyára kereket oldott kocsiával együtt, inkább a magányos futást választja. Tévedett. Gyalokay szekere ott volt, s a századosnak – bár menekültében még néhány sebesültet is kocsijára vett – végül is sikerült egérutat nyernie.

Petőfi pedig futott. Át a falun. Lovasok száguldottak el mellette, szekerek verték fel a port, gyalogosok kétségbeesetten rohantak. Egyre kevesebben. Fél hat körül, a falu határát elhagyva épp akkor ért az úgynevezett Haller-kriptához(7), amikor a menekülő Bem és kis csapata is arra száguldott. Bem nem veszi észre a költőt, de a vele menekülő Pap(p) Lajos alezredes, igen. Nem tudni, hogy félelemből-e, vagy mert alakzatban lovagoltak, esetleg más okból, de nem emeli nyergébe a menekülő költőt. Ekkor érik be Bem csoportját a nassauai ulánusok. A Daczó Vilmos által vezetett székely huszárok azonban kivágják az öreget a kutyaszoritóból, egérutat nyernek. Petőfi magára marad.

Képzelnék el! 10 nap folyamatos szekerezés, egy átvirrasztott éjszaka és a kánikulában megtett több kilométeres futás van mögötte. A nagy zsvivaj, zaj elült körülötte, Bem és csapata is távol jár már, csak a kozák lovasok egyre erősödő dobogása hallatszik. Fejében lüktet a vér, agya dolgozik: mi lesz most? Fut tovább. Ekkor látja őt meg az utolsó nyilatkozó szemtanú, Lengyel József, aki kölcsönkapott lóval menekül.⁴ Hátranéz, s meglátja Petőfit. „...felmerül előttem akkori alakja, amint födetlen fővel, szét-eresztett ingnyakkal, lengő zubbonyával futni láttam.” Háromnegyed hat lehet. Már csak percek vannak hátra. Petőfi Héjjasfalva felé rohan. Egy kaptatóra(8) feljutván hátranéz, s meglátja, hogy az üldözők sokkal közelebb vannak hozzá, mint azt gondolta. Szíve és a lópatak dobogása már egy és ugyanaz. Utolsó lehetőségként megpróbál búvóhelyet találni az út menti fűzesben. Itt, az Ispán-kútnál(9) érik be, és leszűrik. Hat óra van. Ha elfogadjuk August von Heydte császári összekötő tiszti írásos vallomását, aki a csata után fél órával rátalált, a költőt egyetlen szűrés érte, a mellén. Az utolsó pillanatban szembe fordult-e üldözőivel, vagy azok – a szabályzat szerint – megkerülték őt, hogy szemből, felülről szűrjék le, nem tudjuk. Nem is fontos!

A Haller-kripta helyén ma nincs semmi, csak az idevalósiak tudják, hol is állt. A vasúti töltés miatt nem látszik a régi országút sem. Pontosán tudni azonban, melyik is volt az az emelkedő, ahol Lengyel József utoljára látta költőt. Az Ispán-kutat pedig mindenki megtalálja az országút szélén. Először 1962-ben állítottak itt emlékjelet, melynek tábláján ez állt:

AICI A CÂZUT
LA 31 IULIE 1849
PETŐFI SÁNDOR
ITT ESETT EL
1849 JULIUS 31-ÉN

1969-ben pedig emlékművet emeltek itt. Ennek alapjába is jutott a hajdani segesvári Petőfi-szobor talapzatából. A négyszögletű oszlopnak az útra néző oldalán Hunyadi László Petőfi arc-domborműve volt, melynek orrát ismeretlenek újra és újra leverik. Kötéltáblájának felirata a következő volt:

ITT ESETT EL 1849. JÚLIUS 31-ÉN
PETŐFI SÁNDOR
FORRADALMÁR KÖLTŐ, A NÉPEK
SZABADSÁGÁNAK HARCOSA
JULIUS 1969

2005-ben ismét változtattak az emlékhelyen. Bekerítették, és az út felőli oldaláról a Segesvár felé néző oldalra helyezték a domborművet, helyére Petőfi bronzból készült arc-domborműve – Gyarmathy János, marosvásárhelyi szobrászművész alkotása – került. A bronz-relief alatti táblán ez áll:

⁴ Lengyel József nagyjából Petőfi – néhány perccel később bekövetkező – halálhelyének közelében járhatott, amikor hátranézett. Nincs jogunk felróni neki, hogy miért nem ment vissza érte, hogy megmentse őt. Nagy valószínűséggel ő is látta a már nagyon közel járó dzsidásokat. Két embernek egy lovon esélye sem lett volna elmenekülni. Lengyel végül is elért Szitáskeresztúrra, de lova – melyet Göllner főhadnagytól kapott kölcsön – másnapra így is belepusztult az üzetésbe.

FELÚJÍTVÁ 2005-BEN
 A BONZPLAKETT
 GYARMATHY JÁNOS ALKOTÁSA
 TÁMOGATÓK: NEMZETI KULTURÁLIS
 ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA (MAGYARORSZÁG),
 RMDSZ, COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY
 — o —
 RENOVAT ÎN 2005
 PLACHETA DE BRONZ ESTE OPREA LUI
 GYARMATHY JÁNOS
 CU SPRIJINUL: MINISTERULUI MOSTERINII
 CULTURALE NAȚIONALE (UNGÁRIA),
 CDMR, FUNDAȚIA COMMUNITAS

A kő-dombormű alatt, egy bronztáblán most az alábbi felirat olvasható:

MEMENTO
 HUNYADI LÁSZLÓ ALKOTÁSA
 FELÁLLÍTOTTÁK 1969-BEN
 1990-BEN VANDÁL KEZEK
 MEGRONGÁLTÁK
 — o —
 OPERA SCULPTORULUI
 HUNYADI LÁSZLÓ
 RIDICAT ÎN 1990
 DISTRUS DE MÁINI
 VANDALE ÎN 1990

De hol nyugszik a költő? Nem tudjuk!

Fehéregyházán és annak közelében három tömegsír is van. A legismertebb az 1897. július 31-én felállított úgynevezett *Turulós emlékmű* (10). A mintegy 10 méteres kőoszlop a Bosin testvérek, a tején lévő, bronzból készült turulmadár a székely szobrászművész, Köllő Miklós alkotása. A turul egy kardot tart a csőrében.⁵ A bronztábla felirata:

Petőfi Sándornak
 és a
 segesvári csatában
 1849. JÚLIUS 31-én elesett
 Névtelen Hősöknek
 — o —
 a nemzet kegyelete.

Itt, az emlékmű alatt van eltemetve a legtöbb halott. A kertben 2003. július 31-én állították fel a – fehéregyházi-kiskunfélegyházi összefogásból létrejött – egészalakos Petőfi bronzszobrot, Máté István alkotását. (A helyiek félig tréfásan azt mondják: Kiskunfélegyháza ezzel viszonzta azt, hogy a segesvári szobor hozzájuk került.) Itt tekinthető meg a fehéregyházi Petőfi Sándor Művelődési Egyesület által működtetett múzeum is. Aki kíváncsi a helyi magyarság által ápolt Petőfi-kultuszra, az keresse meg a Telepes utca 18. alatt Gábos Dezső tanár urat, az egyesület tiszteletbeli elnökét. Ő nemcsak elkalauzolja az érdeklődőket, de szívhez-szóló történeteket is mond nekik, sőt, meg is énekelte őket!

Az emlékmű előtt két bronztábla van, azonos szöveggel, magyarul és románul. A magyarnyelvű táblán ez áll:

⁵ A helyiek mesélik, hogy a kard egy idő után elkezdett rozsdásodni, lekonyult. A román diktatúra évei alatt gondolni sem lehetett arra, hogy a szobrot renoválják. Az egyik éjjel bátor fehéregyházi emberek felmásztak a turulhoz, a szabályát kiemelték a madár csőréből (állítólag csak egy csavar tartja), a közeli öntödében mintát vettek róla és még azon az éjjelen le is öntötték. Reggelre már az új kard csillant meg a napfényben. Az akciót senki -illetéktelen - nem vette észre!

„JERTEK KI HOZZÁM, S OTT KIÁLTSATOK
SIROMNÁL ÉLJENT A RESBUBLICÁRA.”

PETŐFI SÁNDOR

EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT A ROMÁN
NÉPKÖZTÁRSASÁG MÁSODIK ÉVÉBEN EMELTÉK
PETŐFI SÁNDOR EMLÉKEZETÉRE.
A NAGY FORRADALMÁR KÖLTŐ EZEN A SÍKON
ESETT EL 1849 JULIUS 31-ÉN.

A másik *tömegsír* nem messze az Ispán-kúttól, valahol az országút mellett, az úgynevezett *Csonta-kertben*(11) van. Ennek pontos helyét jelenleg nem ismerjük. Pedig, ha Petőfi tömegsírban nyugszik, akkor a legvalószínűbb, hogy itt van; hiszen ez van a legközelebb halálának színhelyéhez.

A harmadik *tömegsír*(12) (amely már Héjjasfalván van) fölött ma *Zeyk Domokos emlékműve* áll. A bátor százados is – aki Petőfivel együtt a Kemény-kúriában volt elszállásolva Székelykeresztúron – a csatában lelte halálát. Vitézül küzdött, s mikor megsebesült – nehogy fogságba essék – utolsó erejével főbe (mások szerint szíven) lötte magát. Nem az emlékműnél – itt Daczó Zsigmond, Bem testőre vesztette életét –, hanem ettől kissé nyugatra.

A negyedik *tömegsír* pedig ott van valahol Fehéregyháza és Héjjasfalva között. Ám ez nem akkor, a csatát követően, hanem később keletkezett. Mint tudjuk, a kozákok ott végeztek menekülő áldozataikkal, ahol utolérték őket. A két falu között szanaszét hevertek a tetemek. A csata idején rettenetes volt a hőség, a halottakat sürgősen el kellett temetni! Az osztrák hadvezetés románokat és szászokat rendelt ki erre a munkára. A tömegsírokat mélyebbre ásták, ám a magányos halottaknak csak egy kis gödröt kaptak, s ráhányták a földet. Lehet, hogy Petőfit is így, halálhelyének közelében hantolták el. A csata után az oroszok lezárták a területet, így ott elesett rokon, bajtárs után kutatni nem lehetett. A sírok rövid idő után beolvadtak környezetükbe. A XIX. század végén lezajlott vasútépítés során számos csontmaradvány került elő. Ezeket nem azonosították, hanem egybehordták és elföldelték. Ma már senki sem tudja hova.

És mégis, aki szeretné látni Petőfi sírját, az megteheti! Ha szereti az érdekes, rejtelmes történeteket, menjen el a Székelykeresztúr észak-keleti bejáratánál a timafalvi temetőbe, és ott – némi keresgélés után – rátalálhat Petőfi legendai sírjára. Rajta ez áll:

Petőfi
1849. júl. 31.
1902. okt. 25.

A két dátum – a szokásos sírfeliratoktól eltérően – nyilvánvalóan nem a születési és elhalálozási időpontot jelöli. Hanem akkor mit?

A segesvári csatát követő éjszaka két huszár és egy tiszti Lázár Márton vendéglős portáján keresett menedéket. A két huszár továbblovagolt, a tiszt pedig meghalt. A vendéglős vak szolgája állította, hogy az elhunyt ember Petőfi Sándor volt. Eltemették az istálló mögé. (Ez tehát az első dátum magyarázata.) Később, amikor a titok kiderült, feltárták a sírt, s a csontokat fegyverdurrogás és harangszó kíséretében elhelyezték a timafalvi temetőben. (Ez a második dátum.) Egy pesti orvosprofesszor megállapítja ugyan, hogy a csontváz egy öregemberé volt, ám a keresztúriak féltve őrzik a maguk „Petőfijét”.

S a nemzet? A nemzet nem tudott belenyugodni abba, hogy nagy költője meghalt.

„Mondhatjátok az édesanyának, hogy legkedvesebb fia valahol messze meghalt. Nem hiszi el. S ha eszével nagy sokára beletörődik is, szívében az első ellenkező hírre, a legképtelenebbre is fölébred a remény.” (Illyés Gyula)

Legendák keringtek haláláról.⁶ Mindaddig, amíg – az emberélet végessége miatt – még lehetséges volt, többen is látni vélték. De még az 1990-es években is volt egy vállalkozó, aki sok pénzt költött arra

⁶ A csatatéren járva magam is hallottam ilyet. Egy férfi, aki a héjjasfalvi kántornak mondta magát; a Zeyk Domokos emlékműnél azt állította, hogy Petőfi nem is az Ispánkútnál halt meg. Szerinte ugyanis sikerült egérutat nyernie, és Héjjasfalva főútjától délre, a kertek alatt menekült. Ám végül is beérték őt, s megölték. Ott van eltemetve valamelyik csűr mögött. „De hát, »ezek« nem engedik, hogy az igazság napvilágra kerüljön” – mondja. Kinek, milyen érdeke fűződne ehhez? És kik azok az ezek?

és megnyert az ügynek egy híres antropológust is, hogy bebizonyítsa, Petőfi az oroszországi Barguzinban halt meg. S mivel olyan ember soha nem került elő, aki hitelt érdemlően tudta volna bizonyítani, hogy ő látta Petőfit meghalni: a költő talán meg sem halt, ma is él...

De, akinek módja van egy fél napot eltölteni Székelykeresztúron és a segesvári-fehéregyházi csatatéren, akinek van ideje bogarászni az apró jelek között, az átélheti Petőfi utolsó óráit.

Romhányi András

Forrásmunkák:

Dienes András: Az utolsó év, Petőfi és szabadságharc (Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp. 1962) – *Dávid Gyula–Mikó Imre*: Petőfi Erdélyben (Balassi Kiadó – Bp. Polis Könyvkiadó – Kolozsvár, dátum nélkül) – *Ilyés Gyula*: Petőfi Sándor (Szépirodalmi-Könyvkiadó, Bp. 1963) – *Martinkó András* összeállítása: Petőfi életútja (Kossuth Könyvkiadó: 1972) – *Fekete Sándor*: Így élt a szabadságharc költője (Móra Könyvkiadó Bp. 1994) – *Varjas Károly*: Petőfi szobrok hazánkban és határainkon túl (1850–1988) (Antikva kiadó/1989 Bp.)

A turul